

**تصوف و تشیع در اردبیل از دیدگاه**

**حاورشناسان در دوره صفویه**

**تألیف دکتر حسن مجربی**

**زمستان ۱۳۹۶**

www.ketab.ir

سرشناسه : مجربی، حسن، ۱۳۵۶ -  
 عنوان و نام : تصوف و تشیع در اردبیل از دیدگاه خاورشناسان در دوره صفوی/ حسن مجربی ؛ [ به سفارش ]  
 پدیدآور : دانشگاه پیام نور. مرکز قم. دانشکده الهیات و معارف اسلامی. گروه علمی تاریخ  
 مشخصات نشر : اردبیل: محقق اردبیلی، ۱۳۹۳.  
 مشخصات : ۲۰۰ص.  
 ظاهری

شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۳۴۴-۰۴۶-۳

وضعیت فهرست : فیا  
 نویسی :  
 یادداشت : از نامه  
 یادداشت : کتابخانه  
 موضوع : تصوف -- ایران -- اردبیل  
 موضوع : تصوف -- ایران -- اردبیل -- دیدگاه خاورشناسان  
 موضوع : تشیع -- ایران -- اردبیل  
 موضوع : تشیع -- ایران -- اردبیل -- دیدگاه خاورشناسان  
 موضوع : ایران -- تاریخ -- صفویان، ۹۰۷ - ۱۱۳۸ق.  
 موضوع : اردبیل -- تاریخ -- ۹۰۷ - ۱۱۳۸ق.  
 شناسه افزوده : دکتر تاریخ اسلام  
 رده بندی کنکره : ۲۷۵BP۹۳۶۱۰۶۱۲۷۰م  
 رده بندی دیویی : ۲۹۷/۸۹  
 شماره کتابشناسی ملی : ۳۲۴۵۱۸۵

نام کتاب: تصوف و تشیع در اردبیل از دیدگاه خاورشناسان در دوره صفوی

مؤلف : دکتر حسن مجربی

ناشر: محقق اردبیلی

تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه

نوبت و سال نشر: اول/ ۱۳۹۶

قیمت: ۱۲۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳۴۴-۰۴۶-۳ تلفن ۳۳۲۴۰۰۸۱

## فهرست

|    |                                              |
|----|----------------------------------------------|
| ۷  | مقدمه:                                       |
| ۹  | فصل اول:                                     |
| ۹  | اجمالی درباره خاورشناسان و اردبیل دوره صفویه |
| ۱۰ | ۱- اجمالی درباره خاورشناسان                  |
| ۱۰ | ۱-۱- شرق شناسی                               |
| ۱۵ | ۲-۱- مطالعات اسلامی در غرب                   |
| ۱۸ | ۳-۱- مطالعات شیعی در غرب                     |
| ۱۹ | ۱-۳-۱- امامت                                 |
| ۲۰ | ۲-۳-۱- امامان                                |
| ۲۱ | ۳-۳-۱- مهدویت                                |
| ۲۱ | ۴-۳-۱- آداب و سنن                            |
| ۲۳ | ۲- اجمالی درباره اردبیل دوره صفویه           |
| ۲۴ | ۱-۲- وجه تسمیه                               |
| ۲۵ | ۲-۲- موقعیت و حدود جغرافیایی                 |

۲-۳- جغرافیای تاریخی ..... ۲۶

۲-۴- روی کارآمدن صفویه ..... ۲۹

۲-۵- جایگاه اردبیل در دولت صفویه ..... ۳۲

۲-۶- تشیع در اردبیل ..... ۳۵

## فصل دوم ..... ۳۸

### نقش شیعه و تصوف در حکومت صفویه ..... ۳۸

۱- نقش تشیع در حکومت صفویه ..... ۴۰

۱-۱- پیشینه تشیع در ایران ..... ۴۰

۱-۲- نقش تشیع در روی کار آمدن صفویه ..... ۴۵

۱-۳- نقش تشیع در اقتدار صفویه ..... ۵۶

۲- نقش تصوف در حکومت صفویه ..... ۶۳

۲-۱- پیشینه تصوف در ایران ..... ۶۳

۲-۲- نقش تصوف در روی کارآمدن صفویه ..... ۶۶

۲-۳- نقش تصوف در اقتدار صفویه ..... ۷۳

## فصل سوم ..... ۷۹

## جایگاه و تأثیرات تصوف در اردبیل از دیدگاه خاورشناسان ..... ۷۹

۱- جایگاه تصوف در اردبیل از دیدگاه خاورشناسان ..... ۸۰

الف) بررسی موقعیت اجتماعی و سیاسی ..... ۸۱

ب) بررسی موقعیت دینی، فرهنگی ..... ۹۱

ج) بررسی موقعیت اقتصادی ..... ۱۰۴

۲- تأثیر تصوف در اردبیل از دیدگاه خاورشناسان ..... ۱۰۸

الف) تأثیرات سیاسی اجتماعی ..... ۱۰۸

ب) تأثیرات دینی، فرهنگی ..... ۱۱۱

ج) تأثیرات اقتصادی ..... ۱۱۶

## فصل چهارم ..... ۱۲۰

## جایگاه و تأثیرات تشیع در اردبیل از دیدگاه خاورشناسان ..... ۱۲۰

۱- جایگاه تشیع در اردبیل دوره صفوی از دیدگاه خاورشناسان ..... ۱۲۱

الف) بررسی موقعیت اجتماعی و سیاسی ..... ۱۲۲

ب) موقعیت دینی و فرهنگی ..... ۱۳۱

ج) موقعیت اقتصادی ..... ۱۴۹

|     |       |                                             |
|-----|-------|---------------------------------------------|
| ۱۵۳ | ..... | ۲- تأثیرات تشیع در اردبیل از دید خاورشناسان |
| ۱۵۳ | ..... | الف) تأثیرات اجتماعی و سیاسی                |
| ۱۵۹ | ..... | ب) تأثیرات دینی، فرهنگی                     |
| ۱۶۴ | ..... | ج) تأثیرات اقتصادی                          |
| ۱۶۹ | ..... | نتیجه گیری:                                 |
| ۱۸۹ | ..... | ضمائم.                                      |

به طور کلی، وقوع هر حادثه و پدیده ای در بستر تاریخ، معلول، اسباب و علل و زمینه‌های متعددی است و دانش پژوه، برای یافتن این زمینه‌ها و عوامل، مجبور است که آن اتفاقات را در بستر تاریخی‌اش، بررسی کرده و زمینه‌های دور و نزدیک آن را دریابد و بی تردید بررسی نقش دین در قالب تصوف و تشیع در شهر اردبیل با استقرار حاکمیت سیاسی صفویان و بهره‌گیری از مذهب تشیع در تداوم حکومت خود نمی‌تواند از این قاعده استثناء باشد. بر این اساس در این پژوهش سعی شده تا ضمن بررسی مختصر اوضاع سیاسی و اجتماعی و دینی، ناکید بر فرایند پیشرفت کار شیوخ صفوی اردبیل در گذر از تصوف به تشیع و استقرار حاکمیت جایند با شکل مذهبی نوین یعنی تشیع در ایران، از دیدگاه خاورشناسان مباحثی مطرح شود.

اردبیل مهد دلاوران عارفان، دانشمندان، ارباب برجسته، مانند ابوذرعه اردبیلی، ابولفرج بن- عبدالرحمن اردبیلی، محقق اردبیلی، شیخ صفی‌الدین اردبیلی، ابن بزاز اردبیلی و پادشاهانی مانند شاه عباس کبیر و نیاکان او، نظیر شاه اسماعیل صفوی اول است، اردبیل آرامگاه اجداد و چندتن از شاهان و شاهزادگان صفوی می‌باشد.

اردبیل از نظر جغرافیایی موقعیت خوبی داشته و در مسیر راه ابراهیمی اطی گیلان به آذربایجان و قفقاز قرار داشته است. نواحی اردبیل به علت شرایط مساعد برای مدیریت، محل زندگی ایلات و عشایر بوده و بیشتر مریدان شیخ صفی‌الدین در اردبیل و نواحی اطراف و منطقه گیلان بوده‌اند و در آغاز حرکت شاه اسماعیل نیز این مریدان طریقت صفویه و مریدان آناتولی کمک زیادی به وی کردند و دردوران اقتدار صفویه، سلاطین صفوی به خصوص

شاه عباس کبیر به این شهر توجه خاصی داشتند به عنوان نمونه شاه عباس در سال ۱۰۱۴ طی فرمانی این شهر را دارالامان نامید.

در این پژوهش سعی شده با مراجعه به سفرنامه های اروپایی ها، سیاحان و جهانگردان خارجی مانند آدام اولثاریوس، تاورنیه، شاردن، کمپفر، پیترولاواله، و... و محققان و خاورشناسان خارجی مانند میشل مزاولی، راجر سیوری، پطروشفسکی، برتولد اشپولر، ماندلسلو، والتر هیتس، لارنس لکهارت، نیومن، هانس روبرت رویمر،... و دایره المعارف های اروپائی و آمریکایی مانند آمریکانا، بریتانیکا، دایره المعارف البستانی بیروت، دایره المعارف آذربایجان، و دایره المعارف اسلام و... جایگاه تصوف و تشیع در اردبیل نمایان شود که منجر به تشکیل دولت صفوی در سال ۹۰۷ هـ.ق. در ایران شد که تأثیرات آن در تمامی ابعاد زندگی سیاسی، اجتماعی، دینی، فرهنگی و اقتصادی مردم ایران به خصوص شهر اردبیل تا به امروز هم باقی مانده است.